

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / R. ter Beek

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN 229

R. ter Beek

Vier vijf mei

MEDITATIEF 233

J.M.A. Groeneveld

De restauratie van
het huis

WANDELEN MET GOD 235

J. Wesseling

Baby

ACHTERGRONDEN 237

R. ter Beek

Hij zelf

KERK EN MUZIEK 239

Ria Borkent

Lofzang van Maria

KUNST 240

Willem L. Meijer

'De gouden weg naar
onbegrensde devotie'*en verder...*Boekbespreking / Nieuw
uitgekomen / Meegelezen /
Uit de kerken

VIER VIJF MEI

Een zondag in de buurt van koninginndag. We hadden na de handdruk van de ouderling van dienst twee verzen van het Wilhelmus gezongen. Toen we dankzij onze voorsprong even met z'n tweeën in de consistorie waren, zuchtte hij: ik snap niet waarom we dat als gemeente zingen, daar geneer ik me gewoon voor. Het klinkt zo nationalistisch. In zijn verstoorde blik zag ik duidelijk een spiegelbeeld van de wat verlegen houding van de asielzoeker die hij en zijn vrouw hadden meegenomen naar de kerk.

Een andere zondag, ook in de buurt van koninginndag. We hadden zelfs drie coupletten van het Wilhelmus gezongen, met behulp van een fotokopie voor de tekst van 'oorlof mijn arme schapen'. In de consistorie werd even nagepraat over de vraag waarom het complete volkslied niet was opgenomen in de gezangenbundel. Het Liedboek voor de kerken had het er wel in ge-

zet (gezag 411) aan het hoofd van een hele stoet 'vaderlandse liederen' uit de zestiende eeuw. En zo is het vaderland in *Liedboek*-kringen de kerkdienst binnengemarcheerd.

Burgerschap 1/2

Zulke dingen verraden in elk geval een zekere spanning. De een voelt die als het volkslied gezongen

wordt na de handdruk, officieel buiten de kerkdienst maar nog voelbaar in de sfeer van de kerkdienst. De ander heeft er geen bezwaar tegen het volkslied op te nemen in de bundel gezangen voor de eredienst.

We hebben er behoefte aan ons burgerschap van Gods koninkrijk en dat van het koninkrijk der Nederlanden duidelijk af te bakenen. Jezus Christus staat boven alle regeringen, Hij regeert over alle koningen. Maar dat betekent vandaag niet dat de kerk het voor 't zeggen krijgt in de samenleving. Evenmin kan daarom de overheid zeggenschap opeisen in de kerk. En van de andere kant: de dienst van een christen in de samenleving valt on-

der andere regels dan zijn functioneren in de kerk. Daarom kun je je bijvoorbeeld afvragen of het echt wijs is een broeder politiemann te benoemen in de commissie die namens de kerkelijke gemeente belangen van asielzoekers behartigt. Het Gereformeerd Politiek Verbond presenteert zich niet toevallig met de kleur oranje. We zijn graag 'nationaal-gereformeerd', al kennen de Gereformeerde Kerken geen nationale pretentie, zoals de Nederlandse Hervormde Kerk. We zijn niet van de grote kerk midden in het dorp. Dat maakt dat we soms wat verlegen zijn, als de betrokkenheid van de kerkelijke gemeente gevraagd wordt bij zaken die duidelijk in de sfeer van het burgerschap van het Koninkrijk der Nederlanden vallen.

naam van de kerken ('De Gereformeerde Kerken in Nederland') is niet puur een aardrijkskundige aardigheid. Maar als de overheid vraagt mee te doen aan een nationaal feest? De kerk houdt het evangelie van Jezus Christus hoog in haar en zijn wereld. Maar als het gemeentebestuur vraagt om inbreng in de viering van de bevrijdingsdag, gaat dat dan van de kerkeraadstafel? Een niet-kerkelijke zaak naar artikel 30 Kerkorde toch zeker.

50 jaar bevrijd

Op een bepaald punt is dit weer actueel. Van 14 september dit jaar tot 15 augustus 1995 is het vijftigste herdenkingsjaar van de bevrijding. 14 september 1994 is de bevrijding van Maastricht herdacht. 15 augustus 1995 is het 50 jaar geleden dat Japan zich overgaf. De vijftigste 4 mei herdenking en de vijftigste 5 mei viering zullen een bijzonder karakter krijgen. En men is vast van plan daar heel de samenleving bij te betrekken.

Dat heeft de wind mee. Een mei dit jaar gehouden onderzoek wijst uit, dat ruim 90% van de bevolking de herdenking van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, elk jaar op 4 mei, van belang vindt. 85% ziet het belang in van een jaarlijkse **bevrijdingsherdenking**. Het ziet er naar uit, dat de generaties die de oorlog hebben meegemaakt hun opvolgers duidelijk hebben kunnen maken dat de oorlog diep heeft ingegrepen in de Nederlandse samenleving. Die ervaring, met de afschuw, de schrik, de solidariteit, is opgenomen in de nationale erfenis. Het 'Nationaal Comité 4 en 5 mei' in Amsterdam doet er alles aan om de herdenking en viering werkelijk tot een zaak voor heel het volk te maken. Zelf organiseert het de Nationale Herdenking op 4 mei, met een bijeenkomst in de Nieuwe Kerk en de kranslegging op de Dam. In de kerk zal Mies Bouhuys een voordracht houden. Er wordt een door Toon Verhoef ontworpen

Beleefd over en weer

De kerk kan de samenleving natuurlijk niet negeren. Ze woont in het dorp A, de regio IJ of de stad X. Maar heeft ze als kerk ook een taak? Toch wel. De kerk bidt voor de overheid, voor vorstenhuizen regering, ook voor plaatselijke en provinciale overheden; ze doet voorbede voor alle mensen. Ze nodigt het college van burgemeester en wethouders uit voor de intrede en afscheidsdienst van haar predikant. Bij die gelegenheid wordt de aanwezige vertegenwoordigers van de plaatselijke overheid ook verzekerd dat zij en hun werk regelmatig worden opgedragen aan de Here. De kerkeraad laat zich, omgekeerd, vertegenwoordigen op de nieuwjaarsreceptie van het college van b&w en wenst daar de overheidsdienaren Gods onmisbare zegen toe. Er is wederzijdse erkenning. Er is daarom beleefdheid en respect over en weer. Dat gaat ook landelijk op. De kerken hebben deputaten voor het contact met de Hoge Overheid. Dat heeft een soortgelijke functie, het uitwisselen van beleefdheden en zo nu en dan nadere inlichtingen. Het onderdeel 'in Nederland' van de

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. A.L.Th. DE BRUINE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RIJTER,
DS. A. DE SNOO, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (05202) 31201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Gointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

raam geplaatst dat uitziet op het monument op de Dam. Rutger Kopland en Anna Enquist dragen voor deze gelegenheid geschreven gedichten voor. Het Koninklijk Concertgebouw Orkest (dirigent Bernard Haitink) is present met een passend muziekstuk. Bij het Nationaal Monument spreekt minister-president W. Kok.

De nationale viering van de bevrijding begint in de Ridderzaal in Den Haag met een toespraak van H.M. de Koningin. 's Middags verplaatst de viering (en de camera-ploegen van de NOS gaan mee) zich naar Wageningen. 's Avonds naar Amsterdam voor een feestprogramma in theater Carré voor een gezelschap dat alle provincies vertegenwoordigt.

Dit Nationaal Comité stimuleert ook de inrichting van provinciale en plaatselijke vieringen. Sinds een paar jaar worden provinciale bevrijdingsfestivals georganiseerd. In totaal 150 muziekgroepen zijn daarvoor ingehuurd. De *Dijk* (die ik de jeugdige lezers niet hoeft te stellen) zullen een speciale bevrijdings-song schrijven. Het nationale comité heeft ook de gemeenten hulp geboden. Vele gemeenten hebben een eigen coördinator benoemd. Met name op het niveau van de gemeente worden ook de kerken uitgenodigd hun plaats in het geheel in te nemen. Maar hoe doet een Gereformeerde Kerk mee?

Nationaal gesprek

Het Nationaal Comité heeft sinds 1990 de gewoonte een van de grondrechten, mensenrecht die verankerd liggen in de Nederlandse Grondwet, bij de viering van de bevrijding centraal te stellen. Dit keer is artikel 1 van de Grondwet van 1983 naar voren gehaald, waarin het gelijkheidsbeginselen het discriminatieverbod onder woorden zijn gebracht. Met name het gelijkheidsbeginsel zal aandacht krijgen. Ik citeer uit een persbericht: 'Het belang van dit beginsel is daarom zo groot, omdat het uitgaat van de

Gegevens Nationaal Comité 4 en 5 mei: Rapenburgerstraat 109, 1011 VL Amsterdam; tel. (020) 6209688, fax (020) 6205620.

Met het pas verschenen boek *Herdenken en vieren in vrijheid*.

Praktische handleiding voor 4 en 5 mei wordt gemeenten en lokale en regionale comités, maar ook scholen en bijv. catecheten een handvat geboden bij de organisatie van activiteiten rond dodenherdenkingen bevrijding.

Nationaal Comité 4 en 5 mei, *Herdenken en vieren in vrijheid*.

Praktische handleiding voor 4 en 5 mei, 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij Koninginnegracht, 1994; in de boekhandel verkrijgbaar; paperback; prijs f 34,50.

Het boek bevat een inhoudelijk deel met artikelen die voorlichting geven over artikel 1 van de Grondwet, over het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod dus. Daarbij ook gegevens over de provinciale 'bevrijdingsfestivals' en een adressenlijst met coördinatoren. Er is een praktisch deel met overzichten en beschrijvingen van gastsprekers, organisaties, (reizende) tentoonstellingen, musea, audio-visueel materiaal, onderwijsmateriaal 1995, projecten. Er is een verzameling (citaten uit) poëzie opgenomen. Door het hele boek heen columns en prachtige zwart-wit foto's van Ton Broekhuis.

Met dank aan mevr. Boerkamp, coördinatrice van de gemeente Capelle aan den IJssel.

wezenlijke gelijkwaardigheid van individuen. Het gelijkheidsbeginsel kan ook inhouden, dat in sommige gevallen mensen ongelijk behandeld moeten worden om hen dezelfde kansen te bieden als een ander. Onterecht ongelijk behandelen is discriminatie. Het in zijn waarde laten van ieder mens, respect hebben voor levenswijze, overtuiging en cultuur, zijn daar voorwaarde voor. Het discriminatiebeginsel is noodzakelijk, maar gaat uit van een verbod, een veroordeling op het overtreden van een gestelde grens in het gelijkheidsbeginsel'.

'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan' (art. 1 Grondwet).

Het is duidelijk: vanuit het Nationaal Comité worden ook inhoudelijke impulsen afgegeven. In dat 'nationale gesprek' hebben Gere-

formeerde Kerken hun eigen verantwoordelijkheid, inhoudelijken praktisch. Ik denk dat de kerken daarom ook als kerken een stem mogen hebben in de viering van de vierde en de vijfde mei. Zij waren geknecht. Ze hebben onder de oorlog geleden. Ze hebben zich veroortmoedigd. Ze hebben zich verzet. Ze zijn bevrijd. Nationale vrijheid is een groot goed. Gereformeerde mannen en vrouwen zijn ervoor gevallen. Ieder leven voor die vrijheid gegeven is een offer voor een goede zaak.

Vreugde en zorg

De vrijheid die wij hier in Nederland genieten, herkennen we als een geschenk van de Here, de Bevrijder bij uitstek (Jes. 45 : 18-25). Bevrijding vieren, heeft altijd de kleur van de dank aan God. Dat is de eigen invalshoek van de kerken die beslist niet alleen voor intern gebruik is. Die toon, die stem, mag gehoord worden op straat, op het plein.

De kerken maken zich ook zorgen over de manier waarop tegenwoordig met de vrijheid wordt omge-

sprongen. De 'publieke moraal' is sinds de oorlog behoorlijk uitgedund. De Nederlandse economie, maar ook de rechterlijke macht, de politie, de overheidsdienaren worden inmiddels bedreigd door het kapitaal van de grote criminaliteit. Is alles te koop, ook de controle over de Nederlandse samenleving? Laten de kerken het verzet van hun mensen en van alle mensen die zich willen inspannen voor een rechtsstaat, steunen met het rechtvaardige gebed, het bederfwerende evangelie en hun eigen uitgesproken keus tegen het kwaad. Ook dat hoeft niet binnenshuis te blijven. De kerken spannen zich ook in om de gastvrijheid, die van een samenleving een vrije en tolerante samenleving maakt, te beoefenen. Op die manier kan een kerk ook laten zien, dat fundamentele **kritiek** op het gelijkheidsbeginsel niet wil zeggen dat je geen respect hebt voor de medemens. Geloven in de enige God, betekent niet dat je iemand met een andere overtuiging niet in zijn waarde wilt laten en evenmin dat je niet bereid bent een medemens in nood te helpen.

Suggesties

Hoe kan een Gereformeerde Kerk meedoen met de nationale herdenking en viering? Ik geef tot slot een aantal suggesties.

- Het kerkgebouw voor gemeentelieden en anderen laten dienen als **startpunt** voor een stille tocht op 4 mei, die samen met andere groepen uitkomt bij het plaatselijke monument om de herdenking bij te wonen.
- Een bijdrage met een spreker leveren aan de plaatselijke **herdenkingssamenkomst**, een meditatie, een gebed, een stukje koorzang, muziek, een voordracht (wie op tijd bij de voorbereidingen betrokken is, kan helpen voorkomen dat de samenkomst een kerkdienstachtig karakter krijgt).
- De slotavond voor de catechisanten in het teken van de bevrij-

Publikaties uit eigen kring over het **gelijkheidsbeginsel** dateren grotendeels uit de tijd van het (voor)ontwerp Wet Gelijke Behandeling. De definitieve versie van deze wet is dit voorjaar door de Tweede Kamer tot wet verheven. Onderweg is er nog wel het een en ander aan verbeterd (ook volgens gereformeerde critici). Prof. H.J. Schilder schreef in dit blad een prille beschouwing over discriminatie en anti-discriminatie, waarin hij ook het voorontwerp (1981) ter sprake bracht. 'Diverse discriminatie', jg. 57 (1981/1982) 397-398 en 6 vervolgartikelen. Hij stuit op vragen als 'wat willen we zeggen deze wet nu eigenlijk over hetgeen zij wil vastleggen?', wat verstaat de wetgever nu eigenlijk onder het een of het ander, resp. hoe verhouden zich de hier en daar gehanteerde begrippen tot elkaar? Want met vragen als deze is de hoofdvraag gegeven: welke normen worden nu eigenlijk aangelegd, ja, worden er eigenlijk wel normen aangelegd – of wordt er over zulke hoogst ernstige zaken eigenlijk maar wat "in de ruimte weg gesproken"? De vrees dat dit metterdaad het geval is, rijst reeds bij lezing van het wetsontwerp zelf, vooral wanneer dat wordt gezien in het licht van de inleidende preambule' (438). Deze fundamentele kritiek is vaak bevestigd, ook al blijkt uit de Memorie van Toelichting van toen (blz. 50) dat het ontbreken van een definiering opzet was. Prof. dr. C.A.J.M. Kortmann, *De grondwetsherziening* 1983, Deventer: Kluwer 1983, stelt vast dat nu discriminatie niet in de wet zelf gedefinieerd wordt, de invulling van dit begrip afhankelijk is van de heersende visie in de samenleving. In 1985 verscheen (D.A.C. Slump e.a.), *Grondrechten zonder basis*, Barneveld: De Vuurbaak (Groen van Prinsterer-reeks, 48). Naar aanleiding van deze brochure is op 5 april 1986 een congres gehouden waarvan de referaten (E. Bos, C.J. Klop, D.A.C. Slump) en een verslag van de bespreking zijn uitgegeven als Mandaat-map 2: *Van gelijke behandeling... tot discriminatie*. In deze publikaties ook aandacht voor artikel 1 van de Grondwet. De uitwerking in de Algemene Wet Gelijke Behandeling had toen nog de status van 'wetsontwerp'.

Met dank aan de heer M. van de Groep van het landelijk bureau GPV.

ding zetten. Samen naar een tentoonstelling, naar een museum, of een spreker, resp. voorstelling naar de kerk halen. Ook ouders uitnodigen.

- Als het wordt gevraagd, kunnen op 5 mei koren, musici of sprekers meedoen met manifestaties in het centrum van stad of dorp.
- e Als het kerkgebouw gunstig gelegen is, kun je ook denken aan een open samenkomst (van ongeveer een half uur) met koorzang, muziek, samenzang, meditatie en gebed, bijv. voordat het grote avondprogramma (met vermoedelijk veel kabaal) begint.
- Op zondag 7 mei in de kerkdienst (prediking, gebeden) de aandacht vragen voor de bevrijding, voor de beleving van de vrijheid, voor de bedreigingen

van de vrijheid enz., enz. Met hulp van de **evangelisatiecommissie** gasten uitnodigen. 'Bevrijdingsfolder' of '-krant' paraat hebben.

Ik bedoel hier niet mee te zeggen, dat de kerkeraad zulke dingen moet organiseren. Het is zaak af te stemmen met andere kerken. Misschien heeft de gemeente al een overleg-structuur in het leven geroepen (vgl. het oranje-comité). Afstemmen met de gereformeerde school en met christelijke raadsleden spreekt voor zich. Maar soms is de kerkeraad toch de aangewezen instantie om het initiatief te nemen of om ruimte te maken voor initiatief. Het lijkt me een goede zaak vooral ook jongeren gelegenheid te geven mee te doen met de organisatie.

DE RESTAURATIE VAN HET HUIS

J.M.A. Groeneveld

*Te dien dage zal Ik de vervallen
hut van David weer oprichten...*

Amos 9

Amos noemt het huis van David een *'vervallen hut'*. Een hut vol scheuren en spleten, een bouwval. Gemeten aan de glorietijd van David en Salomo is het *'huis'* na de scheuring van het rijk een *'vervallen hut'*. Amos laat zich door Israëls voorspoed onder koning Jerobeam II niet verblinden en zeker door Juda's voorspoed onder koning Uz-zia niet. Wat was die voorspoed vergeleken met de tijd van David en Salomo?!

En Amos, die als profeet vooruit mag zien, ontwaart een toekomst waarin Davids nakomelingen tot de laatste man worden gedeporteerd en er van deze hoge eik niets meer overblijft dan een afgehouden tronk.

Door dit oordeel zal de hut van David nog meer in verval raken. En dat is de donkere achtergrond van de heilsbelofte van Amos 9 vers 11. Zo'n 250 jaar na de regering van David en Salomo, moet de HERE dit eens zo luistemijke koningshuis betitelen als een **hút** en nog wel een vervallen hut. Groter tegenstelling, dieper val is niet denkbaar.

Deze armoede van Davids huis was een schande. De vervallen hut klaagt de bewoner aan, want door eigen verwaarlozing en verkwisting is het huis tot een vervallen hut geworden.

Je kon niet zeggen dat Góð het paleis heeft afgebroken. En evenmin dat de vijanden het huis van David hebben afgebroken.

Dat laatste zou nog verklaarbaar zijn. De vijand probeert altijd de kerk te vernielen. Maar dat was

hier niet het geval.

God had in onbegrijpelijke lankmoedigheid zijn volk óók in Amos' tijd overwinningen geschonken op de vijanden. Nee, het onmogelijke en onbegrijpelijke is gebeurd: het paleis is geruïneerd door de paleisbewoners zélf. Door verkwisting en onrecht zijn er gaten in de muren geslagen. Het huis is verwaarloosd.

En toen heeft God dit alles alleen maar bezegeld: Hij heeft de paleisbewoners laten wónen in een vervallen hut, die deze koningskinderen zélf hebben begeerd. Er schuilt in deze terminologie van de HERE een bange aanklacht.

Maar de HERE zal de vervallen hut van David weer oprichten. De hut wordt weer hersteld. De scheuren van de hut worden weer gedicht. De ingestorte delen van de hut worden weer overeind gezet. De HERE herbouwt de hut zó, dat ze weer in schoonheid prijkt als in de dagen vanouds, de tijd van David en Salomo. De glorie van toen komt weer terug.

Zo beluisteren we hier een echo van 2 Samuël 7. De belofte van de HERE bij monde van de profeet Nathan aan David: *'Uw huis en uw koningschap zullen voor immer bestendig zijn voor uw aangezicht, uw troon zal vast staan voor altijd'* (vs. 16). Ondanks het bankroet van Davids huis houdt de HERE zich aan zijn woord.

Hoe diep Davids huis ook gezonken is, de HERE is het, die verlossing zendt aan al zijn volk. Hij zal 't verbond met hen in eeuwigheid bewaren.

Deze belofte heeft haar vervulling ontvangen in de kerstnacht. Uit de afgehouden tronk van Isai is de Christus voortgekomen.

M meditatief

Maar in de kerstnacht is de profetie van Amos nog niet volkómen vervuld. De Koning uit Davids huis is Maar in de kerstnacht is de profetie van Amos nog niet volkómen vervuld. De Koning uit Davids huis is er al wel en na zijn hemelvaart heeft Hij alle macht in hemel en op aarde. Zijn koninkrijk moet nog in volle glorie komen. Amos kon dat nog niet precies onderscheiden. Hij keek als het ware vanuit de verte naar een berglandschap. Dan zie je één lijn van bergen en dalen. Wij staan midden tussen de bergen en zien wat er nog openstaat van deze profetie.

Zo zeker als de HERE begonnen is met de restauratie, het herstel van Davids hut, zo zeker zal Hij die ook voltooien.

Daarom moeten wij niet ongeduldig zijn, als het ons nog te lang duurt. Net als de discipelen, die aan Jezus vlak voor de hemelvaart vroegen: *'Here, herstelt Gij in deze tijd het koningschap voor Israël?'* Op zijn tijd en wijze zal God de Vader zijn Woord volbrengen.

De Koning is er: Hij regeert ons vanuit de hemel met zijn Woord en Geest. Eens zal alle tegenstand tegen Hem gebroken zijn en zingt heel de kerk, heel Gods volk uit volle borst: Eeuwig bloeit de gloriekroon op het hoofd van Davids grote zoon. Laten wij dan in onze omstandigheden, al zijn die ook moeilijk en voor ons gevoel misschien hopeloos, in de weg van de volharding en van de verfroosting der Schriften deze hoop vasthouden (Rom. 15 : 4).

Gods Zoon, onze Verlosser Jezus Christus, de Koning op Davids troon, is bezig te komen. God de Vader is met alle kracht bezig het Koninkrijk van David uit de hemel

te doen komen. Jezus Christus doet ons door zijn Heilige Geest een voorsmaak van de eeuwige vreugde genieten.

De grote vreugde komt! God zal die brengen. Daar eindigt het boek Amos mee. Deze beloften zijn maar niet de woorden van Amos, het zijn woorden van de HERE. Hij doet het. Hij heeft de Koning op Davids troon al gegeven. Hij brengt de volheid van Davids rijk. Wat moeten wij dan nog doen? Kunnen wij nog wat presteren? Wij kunnen alleen maar bidden: Kom, Here Jezus, onze Koning, kom haastig.

KRACHT VOOR ELKE DAG

Het Bijbels Dagboek 1995 is keurig op tijd verschenen. Goed verzorgd. Van **harte** aanbevolen. Uit ervaring weet ik, hoe een dagboekje een steun kan zijn voor alleenstaanden, kamerbewoners, enz. Zij willen trouw zijn in bijbellesen, maar niet altijd weten ze wat ze lezen zullen. Gewoon de hele Bijbel doorgaan is een goede manier, maar dan stuit je op tal van teksten die vragen oproepen. Met wie moet je daarover praten? Want je bent alleen... Zo'n dagboekje is dan een fijne gids.

Trouwens, ook in opgroeiende gezinnen is het niet altijd even gemakkelijk over het gelezen **bijbelgedeelte** door te spreken. Soms is het zoeken naar het goede aanknopingspunt tussen woord en werkelijkheid. Een fris stukje toepassing is dan een welkome **gespreksopener**.

Het schrijven van een dagboek is echter een hele opgave. Je moet kort zijn en duidelijk. Snel van tekst naar toepassing, zonder dat je te kort door de bocht gaat. Het behandelen van een thema of van een **Schriftgedeelte** gedurende meerdere dagen kan wat meer diepgang geven. Sommige schrijvers lijken daar heel goed in geslaagd. Toch zit hier een gevaar aan, net als aan een preken serie: je bent gauw te lang. Vier, vijf preken is voor een serie lang genoeg. Daarom vraag ik mij af, of ik bijv. een maandlang wil lezen over de toom van God, zoals in januari de bedoeling is. Toch maak ik uit het voorwoord op, dat de uitgever deze aanpak wel zo bedoelt: per maand een thema of een bijbelgedeelte. **Persoonlijk** ben ik van mening, dat de **levendigheid** van een dagboekje **geënd** is met een optimale variatie

B. Luiten

B boekbespreking

in teksten en onderwerpen Wellicht iets om nog eens over na te denken.

N.a.v. *Bijbels dagboek 1995. Kracht voor elke dag.* Uitg. De Vuurbaak, Barneveld 1994 Met tekstregister. Ingenaaid. Prijs f 16,90.

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

- 1 ex.: f 3,35
- 2 ex.: f 6,00
- 3 ex.: f 8,65
- 4 ex.: f 10,60
- 5 ex.: f 12,55

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

Honger

Hij moest huilen. Gewoon, omdat hij honger had. En hij wist niet beter dan dat je dan ging huilen. Hopelijk hoorde vader of moeder het. Ze lagen vast heel diep te slapen. Eigenlijk speet het hem om ze wakker te moeten huilen. Maar ja, hij had gewoon honger.

(Eerlijk gezegd was-ie zich er nog helemaal niet van bewust dat-ie huilt. En zeker niet dat daardoor iemand wakker werd. Om vervolgens zijn hongerprobleem op te lossen. Maar stel nu dat-ie daar al weet van had.)

Misschien werd moeder wakker. Kwam ze half overeind om te luisteren. Ja hoor, ze hoorde huilen. Even stond ze in tweestrijd. Zou ze vader wakker maken? Het viel moeder niet mee, nu de **kraamzuster** net weg was. Dat had-ie wel gemerkt. Alles weer zelf regelen. Zeker, zoveel mogelijk hielp vader mee. Maar die had het ook **druk**. Vooral na die vrije dagen van vorige week. Die had morgen ook weer zijn energie nodig. Hij verwachtte dat moeder toch zou besluiten er zelf uit te gaan. Dan maar bij hem op het babykamertje even voeden. De deur van zijn kamertje ging open. Zie je wel, mama. Heerlijk, drinken. Lekker wegdromen aan haar borst. Geen plekje ter wereld waar hij zich zo veilig voelde als daar. Na zijn geboorte tenminste.

Moeder

Hij was trouwens niet de enige die zijn gedachten de vrije loop liet bij het voeden. Moeder kon er ook wat van. Maar daar was hij zich al helemaal niet van bewust. Dat kon ook nog niet, wanneer je pas elf dagen

oud was.

Wat wist-ie van de gedachten die door moeders hoofd gingen? Vaak gingen haar gedachten naar de toekomst. Dat kleine hummeltje aan haar borst had nog een heel leven voor zich. Wat kon er veel gebeuren in zo'n mensenleventje. En geen mens wist van tevoren precies wat allemaal.

Ze zag er ook best tegenop. De kraamtijd vond ze een heerlijke tijd. **Marcel** uiterst zorgzaam. De andere kinderen enthousiast. Maar de tijd daarna viel altijd weer zwaar. Overschakelen op een nieuw ritme. Voeden. Kinderen op tijd naar school **krijgen**. En weer opvangen bij thuiskomst. Boodschappen in huis halen. Eten klaar maken. Een topmanager was er niks bij.

Van tevoren hadden **Marcel** en zij het allemaal goed overwogen. Zou het kunnen, nog eentje erbij? Ze wilden allebei graag. Maar ze hadden wel alle overwegingen eens op een rij gezet.

Financieel zouden ze weer wat moeten inleveren. Nou was dat het ergste niet. Ze hadden het rijk genoeg met elkaar. Binnenshuis moest er ook wat aangepast worden. kamers over hadden ze niet meer. Dus dat werd onderling wat meer inschikken. Een groter huis was financieel niet haalbaar. Van vakantie zou dit jaar wel niet veel komen. Dat werd teveel drukte. Gelukkig konden de kinderen altijd wel bij familie terecht. En weer gaan werken, een paar halve dagen in de week, dat kon ze voorlopig ook wel vergeten. Daar had ze zich best op verheugd, af en toe weer voor de klas staan. Heerlijk vond ze dat. Later misschien.

Belangrijkste vraag was geweest

W wandelen met God

of haar gezondheid er niet teveel onder zou lijden. Zou ze het kunnen **'mānen'**, uitbreiding van het gezin. Ze had soms al last van haar rug. En er zaten dagen tussen dat ze na negen uur 's avonds gewoon af was.

Ontvankelijk

Toch hadden **Marcel** en zij het daarom niet gelaten. Met een beetje goede wil viel heel veel wel te regelen. Dan maar iets inleveren op andere activiteiten. Het lag er vaak ook maar aan waar je voor koos. **Marcel** en zij hadden duidelijk besloten om open te staan voor nog een kleine. Ook gewoon omdat ze dat als een prachtige opdracht zagen. Elk kind hadden ze echt als een geschenk uit de hemel gezien. Een bewijs dat de **HERE** zijn rijk nog steeds aan het uitbouwen was. En ze voelden zich rijk met hun talenten. Zij het talent van haar moederschap. Hij met zijn talent om vader te worden. En te zijn. Voor hun besef was in de eerste plaats dat nu de manier waarop God hen gebruikte in dienst van zijn **koninkrijk**. En zij wilden zich graag laten inschakelen.

Nog even de andere borst, dan kon ze weer lekker in bed.

Dopen

Zondag was er dopen. Ook dat vond ze altijd weer een indrukwekkende gebeurtenis. Meestal ging de dag zelf als in een roes voorbij. Maar zeker vooraf dacht ze er veel aan. Die handen van God bij de doopvont. Die genade waarmee Hij dat broze leventje stempelde. Zo'n babietje werd als het ware door het bloed van Christus heengehaald.

En op het spoor naar de hemel gezet. Wat was de HERE toch goed! Ze voelde zich er zo rijk mee. Niet zo lang geleden had ze een preek gehoord over de geboorte van Christus. Door de Heilige Geest uit Maria. Dat was nodig om met zijn onschuld de zonde te bedekken, waarin wij verwekt en geboren worden. Meteen had ze aan de baby in haar buik gedacht. In zonde... Maar voor de geboorte al door de HERE bedekt met de onschuld van Christus. Overstelpend vond ze dat.

Haar **kindje**: een klein **burgertje** van Gods rijk. En de HERE, die beloofde in dat leven aan de slag te gaan. Onderweg naar de hemel goed ervoor zorgen. En schoonwassen. En een **woonplek** van de Heilige Geest.

Een hele rust gaf dat.

Soms probeerde ze het leven van zo'n babietje voor zich te zien. Over een paar jaar kleuter. Onbevangen nog. Maar soms ook al heel rauw in aanraking met wat er op de wereld te doen is. Daarna naar school. Op de fiets. Met alle gevaren van dien. Ze moest er niet aan denken dat met één van haar **kinderen** iets zou gebeuren. De jaren van de puberteit. Met alle onpeilbare nukken van dien. En dan de jaren waarin de keuzes werden gemaakt. Beroepskeuze. Een meisje. Misschien kwam het daar niet eens van. Hoe zou het met haar kleine jongen zijn wanneer hij veertig was? En zestig?

De angst kon je om het hart slaan. Hoe zou Nederland er uit zien? Al die verhalen over **godsverduistering** en secularisatie van de laatste jaren. Hoe zou het er in de kerken voor staan? Of zou Christus al teruggekeerd zijn, tegen die tijd? Ergens vond ze dat een geruststellende gedachte. Welbeschouwd werd het leven op aarde er ook niet mooier op.

Glans

In zo'n wereld die doop. Dat was toch de glans, die God over haar ge-

zin gelegd had. Ook dit kindje werd op rekening gezet van de Vader, de Zoon en de Geest.

Dat wilde ze haar **kinderen** meegeven. Dat was ten diepste ook de motivatie geweest om nog een **kind** graag te willen ontvangen. Daarbij vergeleken kwamen voor **Marcel** en haar alle andere dingen in het leven op de tweede plaats.

Dat kwam ook doordat ze steeds meer ontdekt hadden dat je als christen op reis bent. Je eindbestemming ligt in de toekomst. Een zin uit het doopformulier schoot ineens door haar hoofd: 'totdat dit kindje volkomen rein temidden van de andere uitverkorenen in de hemel een plaats ontvangen zal'. De eindbestemming was de nieuwe aarde. Voor haar, voor **Marcel**, en voor hun kinderen.

Dat gaf een wonderlijke energie.

De moed ook om elke dag weer aan de slag te gaan.

Kijk, hij was in slaap gevallen. Een baby, geborgen bij zijn moeder. Zo

voelde zij zich vaak bij God. Geborgen.

Nog even een schone luier om. En dan maar proberen nog een paar uurtjes te slapen. Straks moesten de anderen weer op tijd de deur uit. En overmorgen de drukte van het dopen.

In zichzelf bad ze.

'Heer, laat uw glans mijn kinderen omgeven.'

Hij sliep alweer. Zijn honger was gestild. Boven zijn wiegje hing een bijzondere glans.

STICHTING AFBOW

De stichting Afbouw te Kampen stelt zich ten doel de beoefening van de gereformeerde theologie te bevorderen door met name te helpen bij de financiering van proefschriften ten dienste van promoties aan de Universiteit te Kampen.

Voor haar inkomsten is de stichting geheel aangewezen op giften van meelevende kerkleden.

Inlichtingen worden graag gegeven door het bestuur:

C. Trimp (05202-14869),

B. Kamphuis (05202-26248) en

J.G. de Kimpe (05202-16384).

Giften, die fiscaal aftrekbaar zijn, worden graag ingewacht via bankrekeningno. 63.18.36.934.

ten name van Stichting Afbouw
p/a Hoefblad 4
8265 GM Kampen.

Postrekening van de Credit Lyonnais Bank te Kampen: 806552.

Wat is het wonder van Kerst? Dat Maria, een dochter van David, een kind kreeg? Nee toch zeker. Dat het kind in rechte de troon-opvolger van David en **Jojakin** was? Dat was zeker bijzonder. Maar het wonder?

Dat het kind naar Gods aanwijzing de lang verwachte verlosser voor Gods volk Israël zou zijn? Dat is buitengewoon.

Het wonder was dat Maria's kind de Zoon van God was. De beloofde zoon van David was Gods eigen Zoon. Daar had niemand op gerekend. Het is nog altijd een struikelblok bij de presentatie van het **evangelie**. Onder de joden, onder de volken, in toenemende mate zelfs ook onder christenen.

Er was nog een wonder. De kracht van de Allerhoogste had de eicel van de zondige Maria losgemaakt uit de zonde en volledig in zijn dienst genomen voor een nieuwe schepping. In Jezus' navelstreng ergens ging de oude mens over in de nieuwe mens. Jezus stond buiten de zonde. Hij moest het begin worden van een hele nieuwe mensheid. Wat een klein begin! En: wat een sterk begin.

Jezus was God zelf dus. Waarom? God wilde er voor de mensen zijn, en Hij wilde dat de mens er voor Hem zou zijn. Dat laatste heeft de mens door te zondigen geweigerd. Het eerste (en dus het laatste) heeft God nooit opgegeven. Hij heeft de mensen nooit opgegeven. Maar: uit kracht waarvan? Want de mensen veranderden zelf niet.

In Abrams plaats

God sloot een verbond met Abram. Maar Abram was onzeker (Gen. 15 : 8). De vervulling van Gods be-

loften zijn lange-termijn-werk. Maakt hij het allemaal nog mee? Kan hij zeker zijn van Gods trouw terwijl hij daar zelf niets tegenover kan stellen? God wil Abram overtuigen. Hij draagt hem op voorbereidingen te treffen voor een **verbond**ssluiting.

Abram doet zijn werk. Hij slacht een driejarige koe, een dito geit, een dito ram, een tortelduif en een jonge duif. Hij snijdt de grote dieren in twee helften en legt een soort pad tussen de helften van de koe, van de geit en van de ram, en tussen de tortelduif en de jonge duif en wacht op God. Het is de bedoeling dat de partijen die het verbond sluiten, daar samen tussendoor gaan om de wederzijdse toezeggingen te bezegelen (vgl. Jer. 34 : 18v.).

Tegen zonsopgang brengt God Abram in een diepe slaap en spreekt tot hem in een verschrikkelijke duisternis. Abram krijgt te horen dat zijn nakomelingen pas over vierhonderd jaar in het beloofde land zullen wonen. Eerst zullen ze worden verdrukt in een vreemd land. Maar God staat er voor in: ze zullen Kanaän uit zijn hand ontvangen.

Dan is er de verbondsplichtigheid. Wie lopen er over het pad tussen de gedeelde dieren? Kennelijk heeft Abram in de verschijning die tussen de stukken doorging, twee figuren kunnen onderscheiden: een rokende oveneneenbrandende fakkel. God ging alleen tussen de stukken door. Abram ging niet mee!

Dat betekent niet per se dat God alleen een verbond sloot. Het betekent dat God alleen de voorwaarden voor het verbond vervult. De voorwaarden voor beide partijen.

Achtergronden

Want Abram was wel in dat verbond begrepen, het was een verbond **met** Abram. Maar hij hoefde zich zelf niet te verplichten. Dat deed God voor hem. De **HERE** ging voor beide partijen tussen de stukken door, voor zichzelf, maar ook **voor Abram**. Abram ging mee, maar in de **HERE**.

Abram kon gerust zijn. Zijn loon (Gen. 15 : 1) lag vast in Gods trouw, niet in zijn vermogen om te beantwoorden aan de eisen van God. De **HERE** gaf zelfs een antwoord op ontrow van de kant van Abram en zijn kinderen. Hij begaf zich in de dreiging van zijn eigen vloek. God nam de gevolgen van de ontrow van Abram en zijn kinderen voor zijn rekening. Als teken daarvan heeft God later de besnjdenis voorgeschreven (Gen. 17). Daarmee sneed God zijn verbond in het vlees van Abraham en de zijnen (Gen. 17 : 9-14). Zelf hoef je niet te sterven. Je mag leven. Daar sta Ik voor in. Buiten dat verbond regeert de dood.

De breuk van het volk

God blijft bij zijn woord. Hij heeft een verbond gesloten met de kinderen van Abraham bij de Sinaï. Hij komt bij zijn volk wonen, achter een gordijn van bloed en vuur en rook.

God heeft veel opgebouwd bij zijn volk. Het woont vrij in het beloofde land. Het is groot geworden en machtig. Jeruzalem is een **prachtstad**. Daar staat zijn tempel. Daar wordt dagelijks geofferd. Bloed en vuur en rookwalm begeleiden er de omgang van God en zijn volk. Omwille van David, de man naar Gods hart, regeren zijn zonen op de troon van Jeruzalem. Men spreekt vol res

pect over Juda en over **Juda's** God. Maar de zonde heeft ook veel afgebroken. Tien stammen zijn losgescheurd van Davids huis en gaan hun eigen weg met hun hoofdstad Samaria. Hun koningen hebben een eigenwillige vorm van godsdienst ingevoerd en daarmee de afkeer van God opgeroepen. Maar ook in Jeruzalem en Juda worden afgoden gediend. Zelfs de tempel van Jahwe is er niet vrij van. De zonen van David op de troon durven Jahwe in deze wereld van **super**machten niet meer te vertrouwen. Ze sluiten verbonden met andere volken om zich staande te houden.

Verdelging vastbesloten

Jesaja maakt mee, hoe de tien stammen door Assyrië in ballingschap worden gevoerd. Samaria wordt verwoest. Andere volken worden naar het land verhuisd. Wat gebeurt er? God breekt zijn eigen werk af. Als dat het lot is van een ontrouw volk, zal Juda dan gespaard blijven? Als Samaria's hoogmoed de val brengt, wat dan met die van Jeruzalem? Jesaja moet zijn mensen jaren voor het zover is zeggen, dat God vastbesloten is over te gaan tot verdelging ook van Juda en Jeruzalem (Jes. 28 : 22). Nota bene: Jeruzalem, Gods eigen huis, het huis van David, de man naar zijn hart. **IJzersterke** beloften had God gegeven. Maar de **HERE** maakt zich nu op om Jeruzalem te verwoesten, zijn tempel af te breken, David zijn ontslag te geven, het volk uit het land te verdrijven. Dat moet Hem aan het hart gaan. Al die afbraak van het werk van zijn handen. God breekt zo zijn eigen naam af in de wereld, Maar wie gelooft, kan wachten. God vergeet zijn oogst niet als Hij ploegt. Hij weet hoe Hij de grond moet bewerken voor de oogst van zijn liefde. Aan het slot van Kronieken vermeldt de schrijver, nadat hij de verwoesting van Gods volk en woning heeft beschreven, dat God op deze manier

ervoor zorgt dat een gebod dat Hij zelf gegeven heeft, wordt gehoorzaamd. Hij legt het land zeventig jaar braak om het zijn sabbatsjaren te vergoeden (2 Kron. 36 : 21). God vergeet het loon van Abraham niet. God gaat Jeruzalem niet zomaar slopen. Hij zelf bewaakt het verbond. Hij zorgt voor de gehoorzaamheid van zijn volk. Hij is voor zijn volk tussen de dieren **doorge**gaan. De verbondsgehoorzaamheid is zijn zaak. Omdat Hij de belofte wil vervullen, vervult Hij ook de eis.

Is God zijn eigen vijand?

Wie de klacht over moeder Jeruzalem hoort in Klaagliederen 2 : 1-10, hoort daarin ook de verbijstering over de nietsontziende toom van God tegen zijn stad. Al wat mooi was aan Israël haalt Hij neer. Daarbij ontziet Hij ook zichzelf niet (vss. 6, 7):

*Hij heeft zijn tent omvergehaald
als ware het een omheining,
zijn plaats van samenkomst heeft
Hij vernield.*

*De HERE heeft in Sion doen
vergeten
feestgetij en sabbat,
en in zijn grimmige toorn versmaad
koning en priester.
Hij heeft zijn altaar verworpen,
zijn heiligdom ontviid,
Hij heeft overgegeven in de macht
vande vijand
de muren van haar paleizen.
Zij hebben in het huis des HEREN
getierd
als op een feestdag.*

Als God zijn volk straft, blijft Hij niet buiten schot. Wat Hij zelf opgebouwd heeft, breekt Hij eigenhandig af. Voor het oog maakt Hij zijn uitverkiezing ongedaan. Hij maakt de uitvoering van zijn eigen geboden onmogelijk. De vergeving en de verzoening van de tempel kunnen alleen maar bestaan, als er een volk is dat in geloof Hem dient. Wat God in zijn grote liefde heeft gegeven was in Jeruzalem

niet veilig. Hij wilde er niet blijven. Zijn eigen volk maakte het Hem onmogelijk.

Hij zelf

Het verbond met Abram leert: God zelf gaat voor Abram en zijn kinderen tussen de dieren door. Het **Si**naï-verbond gaf de uitslag: God kan alleen op een wonderlijke, ongedachte wijze zijn volk door de dood in zijn toom heenloodsen. Daarbij komt zelfs zijn eigen naam in het geding.

Dat wonder voltrekt zich tussen de verwekkingen de publieke **ver**heerlijking van Jezus Christus. Een paar cellen uit Maria geheiligd en uitgebouwd tot een nieuwe mens, de man naar Gods welbehagen, en die **ver**nederd temidden van zijn eigen volk en de volken, gestorven in de zware duisternis van Gods toom. En straks geëerd voor het forum van heel de wereld temidden van een ontelbare menigte.

Het Woord was God, het was bij God, het heeft onder ons gewoond, is verworpen en gedood. Maar Hij bleef God. Hij heeft wel laten zien wat Hij bedoelde, toen Hij voor Abram door het vuur ging. Hij houdt de zonde buiten het verbond, en zorgt ervoor dat zijn volk daar veilig en heilig bij Hem kan komen wonen onder leiding van zijn Zoon. Kracht van de Allerhoogste bezorgt de tweede Adam tot op vandaag een groot volk.

Waarom moest onze verlosser Gods Zoon zijn? Omdat God zich verplicht had hoogstpersoonlijk voor gelovige zondaars een plaats te reserveren in zijn verbond. God vertrouwt alleen zichzelf de verlossing van zondaars toe. Hij vertrouwt alleen zichzelf. Daarom was Jezus zo bijzonder. Zo bijzonder betrouwbaar.

'DE GOUDEN WEG NAAR ONBEGRENSDE DEVOTIE'

Willem L. Meijer

Omdat deze dubbele wending – naar emoties en naar een vrouwelij-

ke hoofdpersoon – teruggaat op Bernard van Clairvaux, volgt hier een voorbeeld van een bidprentje waarop deze heilige een rol vervult die gelovigen destijds in zinsverrukking kon brengen.

Het melkwonder

Op de afbeelding hiernaast zien we hoe Maria uit de hemel met troon en al is neergedaald in een gotisch kerkgebouw. Met de ene hand houdt ze haar naakte Kind vast, met de andere haar ontblote borst. Voorzichtig knijpt ze erin zodat de melk er in stralen uitkomt. De stralen richt ze op de man die geknield voor haar troon ligt, de heilige Bernard van Clairvaux. In de buurt van de gezichten geven letters aan dat er nog gesproken wordt. Maar zo dadelijk zal het gebeuren. Dan vindt het melkwonder plaats. De grote heilige heeft zich zo intens met Jezus vereenzelvigd, dat de voedende Maria hem verschijnt. In plaats van haar Kind de borst te geven, laat ze Bernard bij zich drinken.

Mystiek, erotiek en magie

Deze 'vrome overlevering' prikkelt gedurende de late middeleeuwen de mystieke verbeelding in de kloosters. De beleving van mannen en vrouwen verschilt. Nonnen verplaatsen zich bij voorkeur in de koesterende Maria, monniken in het gekoesterde Kind. Een spirituele benadering van de hemelse personen loopt uit op het zoeken van een intieme liefdesrelatie, met de bijbehorende lichamelijke beleving. De catalogus laat er geen twijf-

Het Amsterdamse Rijksmuseum komt deze winter met de ongewone expositie 'Gebed in schoonheid'. Deze manifestatie kreeg van de Raad van Europa de onderscheiding 'Europese tentoonstelling'. Dit keurmerk sleepte Nederland voor het laatst in de wacht met een evenement uit 1955 'De triomf van het maniërisme' (16e eeuw). Nu krijgen de 14e en 15e eeuw aandacht. 'Gebed in schoonheid' verplaatst ons naar de tijd vóór de reformatie. We krijgen kunstwerken te zien die voorwerp van verering waren. Ze stimuleerden tot vrome meditatie en een gebed. In dit artikel doe ik een paar grepen uit de getoonde objecten, uit de catalogus en uit de geschiedenis. Om uit te komen bij de popcultuur van Madonna.

'Een nieuw evangelie'

De periode die voor de tentoonstelling is gekozen, begint omstreeks 1300 als in heel Europa de behoefte aan beleving toeneemt. Het hoofdaccent verschuift van Christus naar Maria. Christus staat te ver af, alleen Maria kan invoelend met mensen meeleven. Omgekeerd is zij de figuur met wier overgave en toewijding de gelovige zich kan vereenzelvigen. Vanwege deze opwaardering wordt Maria tegelijk heel dichtbij voorgesteld en naast Christus, als hemelkoningin (om voorspraak te doen).

Deze hoge, om niet te zeggen afgodische waardering strijdt te duidelijk met de Schrift. Daarom wordt deze in de late middeleeuwen herschreven. Er ontstaan apocriefe versies van de evangeliën. Daarin

wordt Maria als middelares tussen Christus en de mens geplaatst. Terecht spreekt de catalogus hier van 'een nieuw evangelie' (10).

Bernard van Clairvaux

De nieuwe spiritualiteit legt alle nadruk op zintuiglijke toenadering tot Maria en de andere heiligen. Een info noemt zelfs Christus onder de geloofshelden. Dit is meer dan een stelfout, het past helemaal in het geschetste belevingskader. De Christusfiguur is vaak niet meer dan attriboot: alleen maar nodig om aan te geven wie de anderen zijn. De aandacht cirkelt al gauw meer om de eigen beleving dan om degenen die vereerd worden. De thema's worden verwisselbaar. En dan nog: zwaarder dan elk thema weegt de stemming (43).

fel over bestaan dat mystiek en erotiek innig verbonden waren. Bernard van Clairvaux ging daarbij uit van het Hooglied. De catalogus stelt: 'Geloof belijden in termen van sex was niet ongewoon. Alle mogelijke grenzen werden overschreden' (54).

Dat het melkwonder echt plaatsvond lijdt voor de middeleeuwer geen twijfel. In verschillende kerken wordt nog wat melk van de Heilige Moeder bewaard. Als een kostbaar relikwie staat het weggeborgen in een schrijn, een rijk versierd kistje. De melk wordt niet alleen bewaard om de wonderbaarlijke herkomst, maar ook om de wonderdadige **werking**. Ze geldt als bijzonder geneeskrachtig. Rond het **melkwonder** gaan mystieke beleving en magische werking hand in hand.

Devotiestukken

De prent waarop deze legende is uitgebeeld kan de gelovige stimuleren tot vrome overpeinzing, tastbaar contact en extase. Het Amsterdamse Rijksmuseum toont nog 43 andere voorwerpen die ooit zijn vervaardigd om devotie te stimuleren. Zo is er een bloot en levensgroot houten Christuskindje dat door nonnen aangekleed en vertoeteld werd. Ook is er een beeld van Maria met een Christusfiguur er binnenin. Maria's lichaam vormt als het ware een mantel die open en dicht kan als een drieluik. Wie het ontsluit, herhaalt als het ware het wonder van de vleeswording. Vindt deze herhaling doorgaans alleen ritueel plaats op het altaar, tijdens de Mis, dit beeldje stelt het wonder ook ter beschikking voor privé-gebruik.

Verder zijn er houtsneden, een paar unieke stukken grafiek, eenvoudige panelen, tweeluiken, veel-luiken, een ivoren tabernakeltje, een schilderij met Veronica en haar miraculeuze doek (waarop het gelaat van Christus verscheen en bleef), een zilveren Jezuskindje, een albasten heilige **Drieën**-heid, enzovoort. De voorwerpen

hebben met elkaar gemeen, dat ze afstand tussen God en mens moesten helpen verkleinen.

Moderne pelgrim

Kunsthistorici zijn enthousiast over het opvouwbare altaartje dat **Philips de Stoute** gewoonlijk meenam op reis. Na de reformatie brak een tijd aan dat men er geen **devotie**-stuk meer in zag, maar alleen nog een goed verkoopbaar kunstwerk. Het vierdelige paneel moet toen uiteengenomen zijn en onder klanten verdeeld. Twee panelen kwamen in een museum in Baltimore terecht, twee andere in een Antwerps museum. De delen van het reisaltaar zijn nu voor het eerst herenigd. Ook enkele andere herenigingen vonden plaats. Ze illustreren de behoefte aan herstel van de oorspronkelijke opzet. Dat geeft een zuiverder beeld van de historische situatie. De tentoonstelling legt alle nadruk op het religieuze gebruik dat destijds van deze kunst werd gemaakt. Ook dit is historisch gezien winst. Strikt genomen werden deze voorwerpen niet als kunst ervaren. Er is echter meer. De bezoeker wordt uitgenodigd om de oorspronkelijke religieuze functie op eigen wijze te ondergaan. Zo functioneren de genoemde herenigingen als symbool van een verschuiving die in onze cultuur gaande is. Kunstvoorwerpen worden van museumstukken weer devotiestukken. Meer dan ooit zijn de organisatoren van de tentoonstelling erin geslaagd de bezoeker te veranderen in een deelnemer. Als een moderne pelgrim kan hij zijn eigen route bepalen en zijn individuele **reli-**kick opdoen.

Museumzaal als kapel

Amsterdam nodigt ons rond Kerst en Nieuwjaar uit om naar deze devotie- en gebedscultuur te komen. Niet kunstkennerig, maar **invoe-**lend en meebelevend. Met het oog hierop is de Eregalerij (vlak bij de Nachtwacht) ontruimd en ingericht

als een soort kapel – wat die van oorsprong eigenlijk ook is. Vensters in de gewelven laten alleen een gedempt blauw licht door, dat de sfeer oproept van een nachtelijke hemel. Spotjes laten 'uit de hoge' licht vallen op vitrines. De voorwerpen zijn daarin opgesteld onder nummer. De bezoeker krijgt een hoofdtelefoon met een ingenieuze **diskman** uitgereikt. Voor het stuk van zijn keuze toetst hij het bijbehorende nummer in. Om in de sfeer te komen klinkt gedurende enkele momenten eerst passende religieuze muziek. Daarna geeft een zachte stem de nodige informatie over het voorwerp van verering.

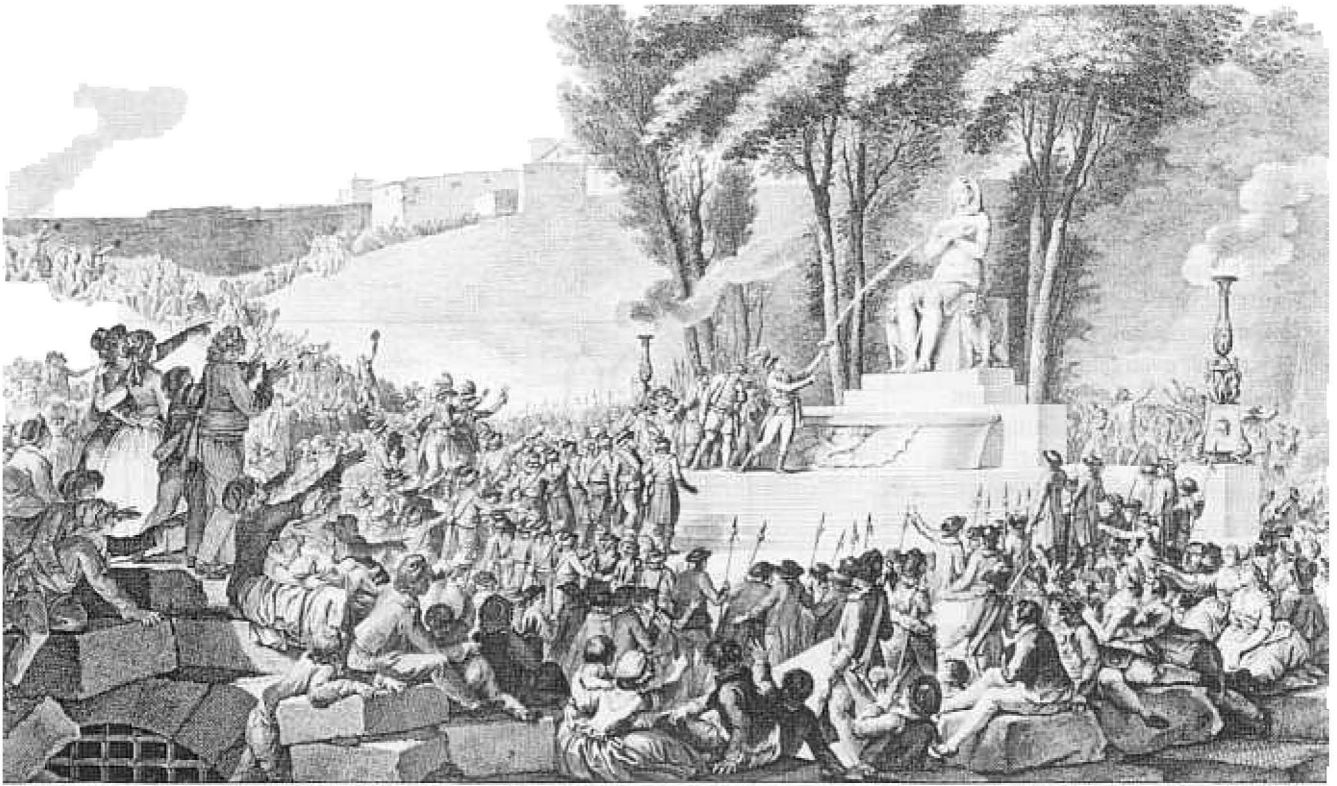
Catalogus

De catalogus bij de expositie is met grote kennis van zaken geschreven. Henk van Os (hoogleraar kunstgeschiedenis en directeur van het Rijksmuseum) deed het samen met een aantal medewerkers. Ze gaan breed op allerlei aspecten van de middeleeuwse devotie en **gebeds-**cultuur in, zowel kunsthistorisch als kerkhistorisch. Zo komen we ook het verband met de aflaten tegen. Enigszins spijtig wordt geconstateerd dat de reformatie er tussen gekomen is. Jammer toch, want we hebben veel kunst aan aflaten te danken. Zonder aflaten zou er ook minder gebeden zijn, zouden veel kerken en ziekenhuizen nooit gebouwd zijn, zouden er wellicht geen kruistochten gehouden zijn (p. 82).

Reformatie

Inderdaad hebben Luther en Calvin aan deze devotiecultuur een einde mogen maken. Ze deelden haar in bij de rubriek 'superstitie' of 'bijgeloof'. Ze leerden de gelovigen dat God hen als kinderen van Abraham wilde zien. Door Gods genade trokken ze de christelijke religie uit deze zieke sfeer van devotie en verkondigden haar weer als een leven in het verbond.¹

La Fontaine de la Régénération

de 'Fontaine de la Bastille' le 10 août 1793

Afb. 2 – De Bron van de Wedergeboorte, gravure van I. Helman, voortellend een van de grote feesten tijdens de Franse Revolutie op de puinhopen – linksonder – van de Bastille. Hamburger Kunsthalle, Kupferstichkabinet.

Maar het is goed erop te letten *hoe* dit gebeurde. Terwijl ze korte metten maakten met de religieuze **santekraam**, gooiden ze *niet* met het wijwater de kunst weg. De reformatoren bevrijdden het artistiek-waardevolle uit het klimaat van **kerkbederf**. Daarop volgde in de loop van de 16e en de 17e eeuw een ongekende bloei van de beeldende kunsten. Verleden jaar was daarvan in hetzelfde Rijksmuseum iets te zien op de tentoonstelling 'De Dageraad der Gouden Eeuw'. In januari schreef ik er uitvoerig **over**.² Ook in de literatuurgeschiedenis zien we deze geest van her- en omvorming. Een gereformeerde dichter als Revis bij voorbeeld, maakt kritisch gebruik van het waardevolle in de meditatie van Bernard van **Clairvaux**.³ En ook zonder aflaten lukt het een herstelde christenheid zowel kerken als diaconessenhuizen te bouwen.

Revolutie

In roomse landen leeft de gesignaleerde mystiek echter door. Tijdens de Franse Revolutie wordt kundig gebruik gemaakt van sentimenten die door de heilige Bernard zijn gevoed. Wanneer men ontdekt dat verering van de Rede **alleen** geen voldoening geeft, wordt het gevoel erbij betrokken. Een van de grote feesten uit deze tijd draait om een enorm beeld (zie afb. 2). Voor dit beeld, het is zonneklaar, stond de melkgevende Maria **model**.⁴ De nieuwe mystiek onthult wat in het verleden onder de oppervlakte bleef. De kerkelijk bepaalde moeder-van-verering blijkt vervangbaar door het beeld van een andere moeder: de Natuur (met een hoofdletter). Zij wordt geprezen als barendende en wederbarende krachtbron. Dit feest heeft het niet lang uitgehouden. Maar de natuurreligie die

hier, na duizenden jaren, weer publiek wordt gepropageerd, is uit onze cultuur niet meer weg te denken.

Madonna

Dit brengt ons terug bij de catalogus van **Gebed in schoonheid**. **In** verband met het melkwonder wordt gezegd dat we vandaag deze 'lichaamstaal van het geloof' wat verleerd zijn. Maar er is kennelijk hoop. We lezen: 'De zangeres Madonna en de schrijver Gerard Reve zouden destijds met hun **geloofsuitingen** vanzelfsprekende optredens hebben verzorgd. Geloof belijden in termen van seks was niet ongevoel. Alle mogelijke grenzen werden overschreden. Wat wij nu als ziekelijke vormen van regressie, anorexia, hypochondrie, masochisme en histerie bestempelen, is allemaal te vinden in het **geloofsleven** van de laat-middeleeuwse klooster-

lingen.' En even verder: 'Wat bij mensen van tegenwoordig vaak verdrongen wordt, werd toen moeiteloos op tafel gelegd, al was die tafel een altaar' (53154).

Hier zit zeker een element van waarheid in. Alleen, dunkt me, anders dan de schrijver bedoelt. Wanneer er sprake is van een altaar, blijft dit verbonden met de waarneming van het begin. Het past bij een nieuw evangelie. Hebben niet alle voiken juist rond de altaren hun ontgrenzingen als religieus bestempelden uitgeleefd? In zekere zin is hier continuïteit. Daarom heb ik de titel voor dit artikel ook ontleend aan het album van een popgroep ('The golden road to unlimited devotion'). Het zou de moeite lonen om vanuit dit gezichtspunt een antwoord te zoeken op de vraag, of we in bepaalde sectoren van de huidige (pop)cultuur niet te maken hebben met herleving en modernisering van heel oude heidense (= religieuze) praktijken. Een boek dat hierbij zou kunnen helpen lijkt me het op Calvin College ontwikkelde *Dancing in the Dark*.⁵

N.a.v. de tentoonstelling 'Gebed in Schoonheid', Rijksmuseum Amsterdam, tot 26 februari 1995. Catalogus: Henk van Os e.a., *Gebed in Schoonheid, Schatten van privédevotie 1300-1500, London, ISBN 1 85894 013 3*. Prijs f 85,- (gebonden), f 47,50 (paperback, alleen in het museum).

¹ Vgl. de prachtige tekening van A. Janse, *Leven in het Verbond*, Tweede herziene druk, Groningen 1975.

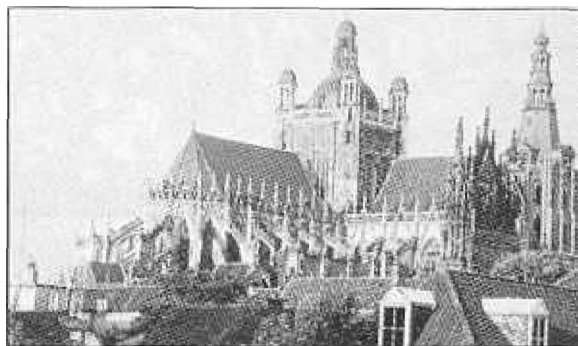
² Onder de titel 'De Dageraad der Gouden Eeuw en de zondeval', *De Reformatie*, 22 en 29 jan. 1994.

³ Zie L. Strenght, *Bloemen in Getsemané, Alphen a/d Rijn* 1976.

⁴ Ik schreef hier breder over in *Moderne kunst en de mythe van de bron*, deel II, *Bevrijdingsdenken*, Amersfoortse Studies no. 15.

⁵ Gecoördineerd door Quentin J. Schultze waren de docenten van Calvin College een jaar lang bezig met dit thema, in samenwerking met het Institute for Christian Studies te Toronto. Het resultaat werd het boek: *Dancing in the Dark, Youth, Popular Culture, and the Electronic Media*. Calvin Center for Christian Scholarship, Grand Rapids/Michigan 1991. Een prikkelende stelling hieruit: Volwassenen reiken jongeren de middelen en het ethos aan dat hen in staat stelt zich tegen de volwassenen af te zetten (112).

REEDS 140 JAAR **donatus VERZEKERT VERTROUWD**

DONATUS,

- m is bij uitstek specialist in het verzekeren van kerkelijke eigendommen
- verricht gratis inspecties en taxaties door eigen, speciaal opgeleide bouwkundig experts
- is een non-profit maatschappij. De winst wordt aan de leden/verzekerden uitgekeerd in de vorm van premie-restitutie. (Over de afgelopen 10 jaar gemiddeld 50%!)
- m kent op maat gesneden polisvoorwaarden, zoals een extra-kostendekking indien na een schade het gebouw niet meer voor kerkelijke diensten kan worden gebruikt en naar elders moet worden u t geweken.

Onderlinge Verzekering
Maatschappij Donatus u.a.

Postbus 5055
5201 GB 's-Hertogenbosch

Telefoon 073 - 122166
Telefax 073 - 890365

Vraag vrijblijvend om een offerte of gesprek, ook als u nog elders verzekerd bent. Het verplicht u tot niets.

VAN RIETSCHOTEN

BOEKHANDEL

Keizerswaard 8 winkelcentrum
3078 AM Rotterdam 'Groot IJsselmonde'

**Uw boekenbestellijn:
010-4820488**

Twee soorten conservatisme

In het nummer van 11 november sloot prof. dr. **G. Dekker** zijn reeks artikelen over onze cultuur in het *Centraal Weekblad* met een artikel over *conservatisme*. Niemand wordt graag conservatief genoemd. De meeste mensen vinden het leuker voor progressief door te gaan. Als je het goed bekijkt, is conservatisme een complex verschijnsel:

Als we wat nauwkeuriger naar het verschijnsel conservatisme kijken, kunnen we daar nog twee kanten aan ontdekken. Aan de ene kant is er wat we nu maar noemen een conservatisme als houding. Dat gaat terug op bepaalde **persoonlijkheids**-kenmerken van mensen: men is rigide, men verandert **überhaupt** niet graag, onverschillig met betrekking tot wat voor onderwerp, en men zoekt zijn zekerheid in het bestaande, waaraan men zich vastklampt. Anderzijds is er een meer inhoudelijk conservatisme: men is niet tegen verandering of vernieuwing als zodanig, maar men neemt met betrekking tot bepaalde onderwerpen bewust het standpunt in dat men ook vroeger innam.

En daarmee hebben we tegelijkertijd de negatief en de positief te waarderen zijde van het conservatisme genoemd. De negatieve is voor iedereen duidelijk, omdat we er vaak mee geconfronteerd worden: mensen die zich tegen alle veranderingen, die de meerderheid als verbeteringenervaart, verzetten. Zij kunnen de zo noodzakelijke aanpassingen aan veranderende situaties en vernieuwingen in het leven tegenhouden.

Voor de positieve zijde hebben de

meesten minder oog. Maar de mensen die bewust aan bepaalde – door de meerderheid nu als verouderd bestempelde – opvattingen en gedragingen vasthouden, bepalen ons bij de waarde en betekenis die die opvattingen en gedragingen altijd hebben gehad. Zij kunnen de 'vernieuwers' dwingen zich goed te realiseren wat zij loslaten en nog eens goed na te denken over de veranderingen die zij willen aanbren-gen.

In het kerkelijk leven speelt het conservatisme ook een niet onbelangrijke rol: vaak wordt dan de term fundamentalisme gebruikt.

Maar ook hier is het goed te onderscheiden. Ik zou van **fundamentalis**-me willen spreken als 'verouderde' opvattingen samengaan met een conservatieve houding, dus met een houding die eigenlijk nooit van verandering wil weten. Maar als mensen die niet door een dergelijke houding gekenmerkt worden toch bij bepaalde, in de ogen van anderen verouderde opvattingen blijven, omdat zij daar bewust en weloverwogen aan vasthouden, dan zou ik niet van fundamentalisme willen spreken, maar liever van orthodoxie.

Actief het geloof conserveren

In hetzelfde nummer van het *Centraal Weekblad* schrijft ds. **K. Gosker** ook over dit onderwerp:

Het afbreken van veel oude zekerheden heeft het kerkelijk leven van de laatste decennia nogal gekenmerkt. Vooral de generatie die zich aan de gesloten kaders van vroeger moest ontworstelen, wil zich niet

M meegelezen

meer laten opsluiten in bepaalde dogmatische zekerheden, maar zoekt naar openheid. We zijn er met z'n allen aan gewend geraakt met meer vragen dan antwoorden te leven. We laten liever plekken wit dan dat we voorbarig naar zekerheden grijpen, die ons opnieuw inkaderen en de adem benemen. Toch geloof ik dat het een luxe is, die we ons langzamerhand niet meer kunnen permitteren. Jonge mensen hebben er niet meer voldoende aan. Ze zoeken niet alleen ruimte, ze zoeken opnieuw naar zingeving, naar de wortels van hun bestaan en ze willen weer grond onder hun voeten.

Daarom is het nodig, dat kerken zich vernieuwen en op zoek gaan naar nieuwe antwoorden, die ter zake zijn voor nu. Het helpt niets, wanneer we ons als kerken zouden terugtrekken in een veilig bolwerk van vastigheden of als we terug zouden vallen op oude zekerheden. (..)

Toch heeft de kerk wel degelijk de taak om het geloofsgoed, dat ons door de eeuwen heen is aangereikt, te 'conserveren', te bewaren, en door de tijd heen te dragen. Bewaren draagt tegelijk altijd weer vormen van vernieuwing in zich. Je kunt het geloofsgoed niet conserveren door het gewoon maar in de oude doos te laten zitten, waarin je het aangereikt kreeg. Dan blijft het niet goed, wordt het muf. Je moet die doos wel uitpakken en er mee aan de gang gaan. Ons geloofsgoed is namelijk geen pakket overgeleverd materiaal, een dosis bijbelken-nis, een aantal geloofswaarheden en serie dogma's en: 'That's it!' Het geloof is een levende werkelijkheid, die je in je eigen leven inspireert en die een kracht heeft om

ook op onze levensverbanden heilzaam in te werken. 'Conserveren' is geen passieve, maar juist een heel actieve bezigheid. Dat geldt voor het schone, maar ook voor het gewone. Vraag het maar eens aan de conservator van een museum of **aan** de mensen die werken in een conservenfabriek. Conserveren kost inzet, zorgvuldigheid en toewijding. Dat geldt zeker voor zo iets **vitaals** als het geloofsgoed, dat we als een kostbare schat hebben ontvangen. Conserveren is datgene wat ons is toevertrouwd niet in de grond stoppen, maar het tot volle ontplooiing laten komen.

Vernieuwen

Iets wat leeft blijft niet zomaar aan zichzelf gelijk, maar moet zich telkens vernieuwen. Dat is gewoon nodig, anders **zwakt** de kracht af. Als ik de dingen van gisteren voor vandaag wil bewaren dan moet ik leren om de taal van morgen te spreken. Het vervoermiddel van de Geest moet anders worden, wil het hetzelfde zijn. Ons gelovig denken moet steeds opnieuw scherp ingesteld worden op de vragen van nu en zich bezinnen op de antwoorden van nu. Dan zijn de oude antwoorden niet goed genoeg, enkel en alleen, omdat ze oud zijn. Maar vernieuwing is ook niet hetzelfde als telkens hijgend achter de jongste trends aanlopen, hoe progressief dat ook lijken mag. Paulus zegt er- gens, dat we steeds hervormd moeten worden in de vernieuwing van ons denken en hij koppelt dat met- een aan het '**niet-wereldgelijkvor- mige**', met andere woorden: het maatschappij-kritische, waartoe hij ook de gemeente oproept (Romei- nen 12).

Bij Uitgeverij Kok-Voorhoeve is het **Filippus-Dagboek** 1995 ver- schenen. Het boekje is door 12 me- dewerkers samengesteld. De prijs bedraagt f 12,90.

De Wedloper naar de hemel is een boekje van John Bunyan (geb. 1628), waarin hij op een pastorale manier onderricht geeft over wat de wedloop naar de hemel inhoudt **aan** de hand van 1 Kor. 9 : 24. Zelf zat hij om zijn geloof gevangen toen hij het boekje schreef. Op- nieuw vertaald door drs. H. van 't Veld, verscheen dit boekje bij Uitgeverij De Banier-Utrecht. De kosten van de 75 pagina's tellende paperback-uitvoering bedragen f 14,75.

Bij Uitgeverij Kok-Voorhoeve is een boek, geschreven door profes- sor J. van Bruggen, met 7 kerstver- halen verschenen met als titel **Het licht in de spiegel**. De meeste ver- halen spelen in het verleden en symboliseren de moeizame door- braak van het evangelie in mensen- levens. De eerste 3 verhalen vor- men een drieliuk. De overige verha- len hebben geen direct verband. Het boek telt 122 pagina's en kost f 22,50.

Mijn weg naar het licht, een boek waarin H.J. Hegger zijn worsteling om het licht, zijn weg naar bevrij- ding door volledige overgave aan Christus, zijn Zaligmaker be- schrijft. De eerste druk verscheen in 1957 en nu komt het boek voor de 15e keer uit bij RDU B.V.- Maassluis. De lezer krijgt een kijk- je in de geheimen van het klooster- leven. Deze pater Hegger is mede- oprichter geworden van o.a. de EO en Woord en Daad. Het boek heeft 211 pagina's en kost f 19,95.

 nieuw uitgekomen

Opgediept is de titel van de bundel met artikelen uit diverse tijdschrif- ten van M.R. van den Berg. Hij schrijft o.a. over de processie bij Maria Hemelvaart en over de om- gang met doden in de Zoeloe-cul- tuur. De bundel kost, met 104 blad- zijden, f 23,90 en is uitgegeven door Uitgeverij Van den Berg- Kampen.

Prof. dr. J. Bouman laat in **In ge- sprek met Moslims** zien dat er even- tueel oppervlakkige overeenkom- sten zijn tussen christenen en mos- lims, maar dat deze godsdiensten inhoudelijk ingrijpend uiteengaan. Sinds 1970 is deze Hervormde pre- dikant hoogleraar **Godsdienstge- schiedenis** aan verschillende uni- versiteiten in Duitsland. Uitgeverij Groen en Zoon deed dit 110 pagi- na's tellende boekje uitkomen voor de prijs van f 19,95.

Ds. J.J. Poort reisde in de voetspo- ren van Paulus 7 bekende plaatsen af en ontdekte tal van verrassende bijzonderheden. U kunt hierover le- zen in het boekje **Kom over en help ons**, uitgegeven door De Banier. Het telt 72 pagina's en kost f 19,50.

Bij De Vuurbaak is **Kees & Co** nieuw uitgekomen. Hans Werkman bespreekt daarin 20 bekende boe- ken. De prijs bedraagt f 24,75.

Naar aanleiding van het 50-jarige bestaan van de Christelijke Hoge- school 'De Driestar' is er een bun- del uitgegeven, **50 jaar Driestar, in een veranderende samenleving**, door De Groot Goudriaan. De arti- kelen zijn vooral gewijd aan bezin- ning over de plaats die een christen in deze wereld dient in te nemen. De prijs bedraagt f 29,50 voor 224 bladzijden.

Beroepen te Assen-Zuid, Capelle aan den IJssel, Groningen-Zuid en Spakenburg-Zuid: G. Zomer te 't Harde; te Axel: P.J. Trimp te Zoetermeer; te Barendrecht: P. van de Berg, kandidaat te Kampen; te Barendrecht; **W.Th. Meijer**, kandidaat te Kampen; te Bedum: A. de Snoo te Middelburg; te **Brouwershaven**: J.L. **Beuving**, kandidaat te Kampen; te Dokkum: J.W. **Veltkamp**, kandidaat te Kampen en W. Noordzij, kandidaat te Kampen; te Dronten (wijk zuid) en Nijkerk (tweede pred. plaats): A. **Buursema** te Almkerk-Werkendam i.c.m. Breda; te Garrelswaer i.c.m. Ten Post, Stadskanaal (wijk zuid): A.M. de Hullu te Rozenburg; te Lutten: W. Noordzij, kandidaat te Kampen; te Maassluis en te Gorinchem i.c.m. Sliedrecht, **Marum i.c.m.** Kornhorn: B. van Zuijlekom, kandidaat te Kampen; te **Steenwijk**: A.A. van Essen, l.l. zendingspredikant te Kalimantan **Barat** (Indonesië, wonende te Drachten; te Terwolde-De Vecht: P. Mulder te Capelle a/d IJssel-Middelwatering; te **Ureterp**: J. van de Wetering te Berghem; voor uitzending als docent aan het Seminarie te Recife Brazilië: P.W. van de Kamp te Groningen-Oost.

Beroepbaar gesteld door de klas Kampen: kandidaat J.L. **Beuving**, Wortmanstraat 308, 8265 AM Kampen ☎ (05202) 18585.

Bedankt voor Amersfoort-West: E. **Heres** te Assen-Noord; voor Assen-Zuid, Spakenburg-Zuid, **Capelle a/d IJssel** en Groningen-Zuid: G. Zomer te 't Harde; voor Bedum: A. de Snoo te Middelburg; voor **Ureterp**: J. van de Wetering te Berghem.

Aangenomen naar 's-Gravenhage-Centrum/Scheveningen: A.J. **Zuijlekom** te Goes; naar Haarlem: A.A.

van Essen, gerepatriëerd zendingspredikant wonende te Drachten, die bedankte voor Almelo, **Baflo-Warffum i.c.m.** Pieterburen, Hoogezand-Sappemeer (2e pred. plaats), Leens, Steenwijk, Uithuizermeeden en voor **Zuidhorn** (3e pred. plaats); naar **Onnen**: **W.Th. Meijer**, kandidaat te Kampen, die bedankte voor **Barendrecht**; naar Pijnacker-Nootdorp: B. van Zuijlekom kandidaat te Groningen, die bedankte voor Gorinchem i.c.m. Sliedrecht, Kornhorn i.c.m. **Marum** en Maassluis.

Beëindiging dienstverband Curaçao

Ds. J. Glas, missionair predikant Curaçao voor de kerken in Zuid-Holland, is per 1 december a.s. beroepbaar. Dit in verband met het beëindigen van zijn dienstverband op Curaçao. Ds. Glas is van 20 t/m 30 januari in Nederland bereikbaar voor een eerste kennismaking en kan voor de zondagen 22 en 29 januari preekverzoeken in overweging nemen. Hij is op Curaçao tussen 14.00 en 24.00 uur Nederlandse tijd telefonisch bereikbaar onder nummer 09-5999/374837. Zijn adres: Angolaweg 16, Curaçao, Ned. Antillen. Info: Ds. D. Grutter te Rijnsburg, ☎ (01718) 21838.

Overleden

Ds. J. van Benthem overleden

Ds. J. van Benthem emeritus-predikant van de kerk van Nijkerk, is op 75-jarige leeftijd in zijn woonplaats overleden.

Jan van **Benthem** werd op twintig november 1919 in **Ambt-Vollenhoven** geboren. Hij studeerde aan de Theologische Universiteit te Kampen. Op 25 februari 1951 deed hij intrede in de kerk van **Noordbergum**. Vandaar ging hij in 1956 naar **Hijken** (Hooghalen). In 1957 werd hij vervolgens missionair predikant in het toenmalige Nieuw-Guinea. Hij werd daartoe uitgezonden door de kerk te Bedum en andere kerken in de provincie Groningen. Tot

eind 1965 was hij als zendeling werkzaam. Op 16 december 1965 werd hij predikant te Ulrum en van 28 februari 1971 tot aan zijn emeritaat op 1 november 1984 diende hij Nijkerk.

Intrede

Ds. G. Hagens jr. te **Rotterdam-Zuid** deed zondag 13 november jl. intrede te De Bilt-Bilthoven, Bevestiger was **W.F. Wisselink** te **Spakenburg-Zuid** (voor missionaire dienst). Ds. Hagens blijft voorlopig op zijn oude adres wonen.

Geslaagd

Aan de Theologische Universiteit te Kampen slaagde voor het doctoraal examen de heer R. Kelder, wonende te **Wezep**.

Adreswijzigingen e.d

Amersfoort-Oost * **Diaconie**: G.J. Oosterveld, Asterlaan 23, 3871 CA Hoevelaken 9204 AT, a (03495) 3551 (p. 104).

Doetinchem * **Predikant**: G.J. Klapwijk, Wolborgenmate 87a, 7006 DD, a (08340) 43095.

Drachten-Zuid/Oost * **Scriba**: J.W. Huisman, Tjonger 44, 9204 AT, a (05120) 32732 (p. 55).

Hardenberg-Centrum * **Diaconie**: K. Buitenhuis, Veenlandweg 9 7696 BL Brucht ☎ (05233) 1412 (P. 79).

Soest * **Predikant**: Ds. G. Hagens, Boekweitland 103, (Groot-Engendaal, k. 05) 3764 ZK, a (02155) 17159 (p. 108)